KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 21 — ČÍSLO 1

OBSAH

DORULA, J.: Stodvadsaťpäť rokov od Memoranda slovenského národa 3
KAČALA, J.: Spisovný jazyk a javisková reč 10
TVRDOŇ, E.: Jonáš Záborský a slovenčina 16

Rozličnosti

O slove a predpone video. J. Horecký 21

Správy a posudky

Zdravica Márii Pisárčikovej. I. Masár 23
Životné jubileum Eugénie Bajzíkovej. P. Žigo 24
Teória lexikológie v Českej lexikológii. M. Pisárčiková 25

Spytovali ste sa

Vedný a vedecký. M. Považaj 29
Prvovolič. K. Hegerová . . 30
Toto sú strunôčky, jej zlaté vlásočky. A. Anettová . . . 31

Napísali ste nám

Oblastný cestovný poriadok ČSD 1986—1987. J. Janek 32

KULTÚRA SLOVA

1987

ROČNÍK 21

ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TERMINOLÓGIU ● ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 21 — ČÍSLO 1

Stodvadsaťpäť rokov od Memoranda slovenského národa

JÁN DORULA

Pod týmto názvom sa konala 5. a 6. júna 1986 v Martine vedecká konferencia, ktorú usporiadala Matica slovenská a Slovenská akadémia vied (Ústav historických vied, Literárnovedný ústav a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra). Po príhovore predsedu Mestského národného výboru v Martine prehovoril predseda Matice slovenskej národný umelec Vladimír Mináč, ktorý poukázal na to, že Memorandum a memorandové zhromaždenie bolo hraničným skutkom v dejinách slovenského národa, čo si jasne uvedomovali aj naši predkovia. Podčiarkol, že obsahom Memoranda je pokroková, realistická politika, opierajúca sa o prirodzené právo národa, ktoré sa má uskutočniť na presne vymedzenom území; požiadavky Memoranda sa plne realizovali až v československej federácii.

Vlastný vedecký program konferencie otvoril referátom o slovenskom emancipačnom hnutí v rámci národnostnej otázky v Uhorsku v 60. rokoch 19. storočia M. Krajčovič. S odborným prehľadom poukázal na politické pomery a národnostné hnutia v 60. rokoch; jedným z nich bolo aj slovenské národné hnutie. Iný, užšie koncipovaný pohľad sa prejavil v príspevku R. Holeca Memorandum a národnoekonomické hnutia v 50. a 60. rokoch 19. storočia. Referát Memorandum a národnopolitické hnutie do prvej svetovej vojny predniesol M. Podrimavský. Pripomenul, že hlavné požiadavky Memoranda boli požiadavky národnopolitické. K myšlienkam Memoranda ako k svojmu programu sa hlásila najmä Slovenská národná strana. Národnostný zákon z roku 1868 uznával však iba jeden uhorský politický národ; neuznával národnosti, iba isté jazykové práva občanov v kultúrnej a školskej

oblasti. Ani tie sa však neplnili. Viaceré príspevky boli venované významným postavám slovenského národného hnutia, ich úlohe pri tvorbe Memoranda a úsiliu o presadzovanie jeho požiadaviek: J. Valach referoval o J. Franciscim-Rimavskom, J. Mésároš o Š. M. Daxnerovi, M. Eliáš o Š. Moysesovi. J. Mésároš poukázal na to, že Memorandum predstavuje štátoprávny program riešenia postavenia Slovákov v ríši, že je to završenie snáh slovenských obrodencov. M. Kováč predniesol príspevok Memorandum, Matica slovenská a slovenské gymnáziá.

Prínosný bol najmä blok literárnovedných príspevkov — Slovenská literatúra v období postromantizmu (O. Čepan), Matičné roky a premeny spoločenského a literárneho vedomia (I. Kusý), Memorandum v slovenskej literatúre (M. Kocák) a Memorandum v Kráľovej a Bottovej tvorbe (P. Vongrej) — s podnetnými hĺbkovými sondami do slovenského literárneho a kultúrneho vývinu (O. Čepan, I. Kusý), s faktografickými údajmi a objavnými spresneniami (M. Kocák, P. Vongrej). Z jazykovednej tematiky odznel príspevok E. Jónu Spisovná slovenčina v období Memoranda, v ktorom autor výstižne opisal dobovú jazykovú situáciu, vývin spisovného jazyka a jeho premeny, opierajúc sa o vlastné pramenné výskumy.

☆ ☆ ☆

Memorandum slovenského národa je významný dokument slovenských dejín. Je odrazom i obrazom dejinného obdobia, v ktorom vznikol, obdobia zániku feudálnych právnych poriadkov, feudálnej ideológie i celej duchovnej nadstavby a vzniku novodobých národov aj v Uhorsku, formovania modernej slovenskej národnej ideológie, ktorá nezaostávala za duchom času. Tohto ducha času si memorandoví slovenskí národovci plne uvedomovali a v súlade s ním aj výsostne pokrokovo a demokraticky konali. Proti feudálnej stavovskej privilegovanosti podčiarkovali platnosť prirodzených občianskych a národných práv v časoch „keď ľud vôbec ... národom sa stal" (Ľ. Dohnány). Toto moderné stanovisko sa zreteľne odráža v texte Memoranda: „Akýže teraz, žiaľny, či radostný výsledok dostane sa jej [vlasti našej] za podiel teraz, keď **duchom času hýbajúca otázka národnosti** v nej na rozlúštenie svoje čaká?"[1] „Povedomie naše hovorí nám, že my Slováci prá-

[1] Memorandum národa slovenského k Vysokému snemu krajiny uhorskej, obsahujúce Žiadosti národa slovenského, cieľom spravodlivého prevedenia a zákonom krajinským zabezpečenia rovnoprávnosti národnej v Uhrách, kroz národnie slovenské shromaždenie v Turč. Sv. Martine dňa 6. a 7. Junia r. 1861 vyslovené. V tlačiarny kr. uhor. university v Budíne 1861. [Zvýraznenie [polotučne] tu i ďalej naše. Všetky citované texty sme pravopisne upravili.]

ve tak národom sme ako Maďari alebo ktorýkoľvek národ druhý vlasti tejto; z čoho, keď len rovnoprávnosť národná a spolu i sloboda občianska nemá byť chimérou, prirodzeným spôsobom nasleduje to, že ako národ menej práva mať nemôžeme, ako ho má ktorýkoľvek národ druhý spoločnej vlasti našej. A predsa keď na stav zákonitý z roku 1848 pozornosť našu obrátime, nájdeme to: že nielen dávnejšie snemy naše od roku 1791, 1792, 1805, ale i pozdejšie zákony, najmä od roku 1832/6 až po 1848, jedine národ maďarský ako národ uznávajú, jedine o reči maďarskej ako národnej a vlastenskej hovoria, jedine o zveľadenie národa maďarského a reči maďarskej sa starajú, o nás žiadnej nerobiac zmienky, akoby nás, ktorí sme predsa najstarší dedičovia spoločnej vlasti tejto, vo vlasti našej ani nebolo. Neuznanie toto je proti národným a občianskym právam našim namerená krivda, ktorú my hlboko a bolestne cítime; je nepravosť, **nad ktorou duch času výrok svoj už vypovedal** a ktorá v snemovnej porade opravdivých vlastencov len jednohlasného zatratenia dôjsť môže."

„Utvorenie spôsobom horespomenutým jedného hornouhorského slovenského Okolia v dosavadnom politickom podelení Uhorska žiadnej nerobilo by premeny, len tú, že **namiesto mŕtvych hraníc,** na ktorých dosiaľ 4 dištrikty vlasti našej spočívali, **nastúpili by mužie živé, nie ľubovôľou ľudskou, ale rečou a národnosťou, a tak vôľou božou a prírodou samou nezrušiteľne určené.**"[2] Osnovatelia Memoranda si jasne uvedomovali historické premeny v ekonomickom, ideologickom a sociálnom vývine spoločnosti. Napríklad Ľudovít Dohnány v prejave na národnom zhromaždení povedal: „Myšlienka povedomosti národnej je síce len najnovšieho vyvinovania civilizácie európskej výsledok. Dedovia naši sa štátnou jednotou a ústavným zabezpečením svojich osobných výsad a práv celkom uspokojili. Pochopy tieto vyhoveli v časoch diplomatickosti latinskej ich národnopolitickým požiadavkám a v čas tvorenia zák. čl. 13:1608 a 44:1609 nie individuálnosť národnú, ale individuálnosť jednotlivca mali na pamäti. Až za časov Jozefa II. myšlienka národnosti u nás význam politický dostávať počala."[3] Poukazujú na to, že zákon, ktorý zabezpečuje ľudu občianske a politické práva, ale upiera mu práva národné, je nedôsledný, protirečivý, popiera ním samým vyhlasovanú demokratickosť. Ľudovít Dohnány k tomu ďalej hovorí: „Právo národnosti je právo pri-

[2] Tamže.

[3] Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861. Vydala Matica slovenská 1941. „Túto knihu písomností slov. nár. zhromaždenia z roku 1861, ktoré zostavil a usporiadal Andrej Sládkovič, do tlače prichystal Dr. Fr. Hrušovský." 297 s. V článku citovaný text je tam na s. 151. Túto edíciu citujeme ďalej pod skratkou SNZ.

rodzené, neodcudziteľné právo národa, ani zákonom pozitívnym de jure obmedziť, ani ďalším snáď neužívaním preležať sa nemohúce. Zákonodarstvo r. 1847/8 okrem toho ešte **ľud ku národu politickému pozdvihlo,** ku požívaniu všetkých práv občianskych povolalo a jemu brány samosprávy ústavnej pootváralo, nepamätajúc, že **podržaním a utvorením naddovádzaných zák. článkov, panovanie výlučne reči maďarskej osobujúcich, rázu svojmu demokratickému na odpor, namiesto aristokracie stavovskej aristokraciu reči a národnosti maďarskej posadilo — ducha po pravej slobode túžiacich národov nemaďarských nie menej utláčajúcej, než to panština a urbár robili.** Keď teda ľud vôbec, a tak i nemaďarský a nasledovne i slovenský, národom sa stal, právo k národnosti — a spôsobom týmto i podielubranie na vybavovaní záležitostí pospolitých — požadovať môže, jediný spôsob stáleho odstránenia nadpanstva daktorého národa zhliadajúc v tom, **keď zákon krajinský nielen jestvovanie politického národa ako takého, ale aj jestvovanie kmenných národov uzná,** a tak vysoký zmysel zák. č. 13:1608 a 44:1609 — **duchočasu primerane vysvetlí, na individualitu národov vlastenských rozšíri, v skutočnosť uvedie**" (SNZ, s. 156). Tu sa brilantným spôsobom odhaľuje nielen falošná jednostrannosť a nedemokratickosť „demokratických" zákonov z revolučných rokov meruôsmych, ale navrhuje sa aj spôsob riešenia národnostnej otázky v modernom demokratickom duchu tým, že sa pojem politického národa zbaví prekonaného feudálneho chápania svojho obsahu, ktorý nemá nič spoločné s demokratickým duchom času. Moderné, postfeudálne chápanie zásadne rozširuje významový rozsah pojmu *národ (natio)* tým, že odstraňuje jeho stavovskú náplň; zaručujú sa občianske a politické práva aj neprivilegovaným vrstvám (aj pospolitému ľudu), ktoré sa tak stávajú súčasťou pojmu *(politický) národ* („ľud sa stal národom"; do feudálneho politického národa patrili len privilegované vrstvy).[4] Tým sa zároveň tento pojem zužuje, lebo do jeho centra sa kladie ďalší pojem — *národnosť,* t. j. národná (etnická) príslušnosť, prejavujúca sa v pocite etnickej spolupatričnosti a istými etnickými špecifikami. Š. M. Daxner, hlavný autor textu Memoranda, hovorí: „Národnosť je sebapovedomý život národa ako osoby človečenstva; ona niemenej je právom naším ako právom života; ona ako právo života s nami zrodila sa; nikto nemôže byť oprávneným nám ju odoberať" (SNZ, s. 129). Feudálny „národ", ako vieme, tvorili príslušníci privilegovaných vrstiev bez ohľadu na etnickú príslušnosť, na „národnosť", na spomínaný princíp národnosti. Jozef Justh, sne-

[4] J. M. Hurban vo svojej reči na memorandovom zhromaždení hovorí: „k národu ale patrí tak dobre chudobný farár na dedine ako bohatý magnáš vo svojom kaštieli, tak bohatý mešťan ako chudobný sedliak" (SNZ, s. 178).

mový poslanec, jeden z príslušníkov slovenskej šľachty, ktorí sa na memorandovom zhromaždení prejavovali ako slovenskí národovci (neskoršie udalosti ukázali, že to bolo len prechodné národovectvo), v Martine medziiným povedal: „Politický národ uhorský je len jeden, ale národopisne žije tu viac národov, ktoré vlastné, osobitné zvyky a obyčaje majú. Všetky ale tieto národy uhorské tvoria oddávna jeden politický celok, prisvojili si aj tie zvyky spoločné, ktorými sa od súkmeňovcov svojich, v iných krajoch žijúcich, rozoznávajú" (SNZ, s. 171). Uvedomelí príslušníci slovenského národa a jeho predstavitelia pod pojmom uhorského politického národa rozumeli príslušnosť k uhorskému štátnemu útvaru, pokladali sa za jeho občanov, tak ako aj príslušníci iných národov v Uhorsku. V tomto zmysle boli Slováci Uhrami. J. M. Hurban v prejave na memorandovom zhromaždení povedal: „Uhor som aj ja, ale nie Maďar" (SNZ, s. 173); „My sme Uhri a širšia vlasť naša Uhorsko; ale takýchto Uhrov je vyše troch miliónov Slovákov" (SNZ, s. 180). Ostro sa stavali proti násilnému a násilníckemu stotožňovaniu pojmu „(jednotný) uhorský (politický) národ" s pojmom „maďarský národ", poukazovali na nereálnosť, na neudržateľnosť podvodných machinácií, programovo vedúcich k takémuto stotožňovaniu. Uhorsko pokladali za štát s viacerými národmi (kmennými, rečovými[5]), ktoré sa len vtedy môžu dobre cítiť v spoločnej vlasti, keď budú mať zabezpečené nielen občianske a politické práva, ale aj národné. Andrej Sládkovič v úvode k svojmu vydaniu materiálov z memorandového zhromaždenia (zápisnica a denník zhromaždenia), ktorý nazval *Náčrtky v predsieni svätomartinského národného slovenského zhromaždenia,* píše: „Tak tvorili sa zákonné články, ktorých zmysel vykladal sa: že „natio" znamená maďarstvo, „Hungaria" Maďarsko, „vernacula" maďarčinu, pozdejšie „Magyarország" toľko značilo ako vlastnosť národa maďarského; „magyar nemzet" toľko ako všetky národy dohromady, „magyar nyelv" toľko ako samospasiteľná, samooprávnená reč občianstva uhorského. Z toho všetkého nasledovalo, že čo nenie skutočne a po pravde tak, nadobno mocou postavenia, autoritou zákona, pod zámyslom jednoty a blaha vlasti akokoľvek takým urobiť. To hrôza maďarizácie" (SNZ, s. 25).

Slovenskí národovci sa obdivuhodne zreteľne dopracovali k modernému historickému chápaniu dejín svojho národa, k modernému chápaniu národa ako výsledku historického vývinu, s istými základ-

[5] Andrej Sládkovič v zápisnici z memorandového zhromaždenia zachytáva priebeh časti rokovania takto: „Povstáva spoločný ráz a spoločnosť záujmov uhorskej vlasti, kde viac *národov rečových* jeden politický národ tvoria, — kde každý národ má svoje zvyky a svoje záujmy; ale i všetky národy v spoločnom Uhorsku majú spoločné známky života, ktoré ich od obyvateľov iných krajín delia" (SNZ, s. 67).

nými atribútmi. Napríklad Michal Mudroň na memorandovom zhromaždení povedal: „Potreby národa len tak môžeme poznať, keď poznáme, čo národ je. Keď ale chceme pochop „národa" určiť, musíme prijať nielen to, že národ znamená značnejší počet jednotlivcov spojených jednou rečou, ale i to, že národ žije na istej súvislej ploche. (...) Chceme-li byť dôslednými, nemôžeme od určitej národopisnej čiary odstúpiť, t. j. od pochopu národa ani na vlas upustiť" (SNZ, s. 182). V sviežo a na vysokej jazykovej i odbornej úrovni napísanej anonymnej 54-stránkovej brožúre *Rozhowor o Memorandum národa slowenského* (W Budíne, w tlačiarny kr. uhor. uniwersity 1861), v ktorej sa autor vo forme rozhovoru viacerých osôb usiluje prístupným spôsobom vysvetliť jednoduchým Slovákom z ľudu obsah a zmysel Memoranda, sa píše:

N e v o l n ý: No to je už hneď nie pravda: lebo v krajine našej len jeden národ jesto, a to je národ uhorský, a tak o národe slovenskom reči byť nemôže.

L i p a: Akožeby nebolo pravda? A my Slováci že sme, prosím pekne, čo? Či my nebývame v krajine?

F a r á r: To od toho závisí, čo pod slovom národ rozumieme. „Národ" je spoločnosť ľudí, ktorí jednu a tú istú reč hovoria, jednaké zvyky a obyčaje majú a jeden nepretrhnutý priestor obývajú atď.

N e v o l n ý: Ba nie; národ je hromada ľudí, ktorí v jednej krajine bývajú, je spoločnosť všetkých obyvateľov, čo by tí akoukoľvek rečou hovorili, keď ich jedna krajina, jeden zákon spojuje. Preto u nás v Uhorskej žiaden slovenský národ byť nemôže, čo by tu Slovákov hneď storazy viac bolo, ale byť môže len národ uhorský.

F a r á r: Znám to, a práve som chcel povedať, že i v tomto zmysle sa národ berie. Ale, ako že sa my Slováci, čo sa krajiny našej a jej histórii a zákonov dotýka, za národ uhorský držíme, tak keď sa zase podľa reči, ktorú hovoríme, považujeme, za národ slovenský uznávame a chceme, aby nás i každý druhý za národ slovenský uznal.

B o r o v ý: Veď ale aj všetci naši páni hovoria, že sme my nie Slováci ale Uhrovia, a títo to len vedieť musia.

L i p a: Tí vedia to, čo im je po vôli tak poprekrúcať, ako sa im len ľúbi. My sme vraj nie Slováci ale Uhrovia, to je práve tak, akoby vám povedal, vy ste nie Borový ale Záhorec.

B o r o v ý: Já som ale Borový a v Záhorí len bývam, nuž ma môžete aj Záhorcom volať.

L i p a: A čak sa tak všetci Záhorcami volajú, čo v Záhorí bývajú?

B o r o v ý: Pravda že tak.

L i p a: No vidíte, aj my sa všetci, čo v Uhorskej krajine bývame, Uhrami voláme, ale podľa reči, ktorú hovoríme, sa delíme zase na

Slovákov, Maďarov, Srbov, Rusov, Rumunov atď., ako sa aj v Záhorí delíte podľa mien na Borových, Záplatov, Strakov!

Z á p l a t a: Nuž prečože tedy páni hovoria, že sme „Uhrovia", a nie „Slováci", lebo vraj slovenskej krajiny niet.

L i p a: Preto, lebo páni nechcú, aby ste vy pravdu zvedeli, a len to hľadajú, ako by vás zviesť mohli. Keby ste vy všetci vedeli to, čo ja viem, veru by tí stoliční páni nerobili s vami, čo sa im zachce. Veď by ono ináče nebolo ešte tak veľmi zle, keby nás len za Uhrov držali, lebo by to, ako ste z reči p. farára rozumieť mohli, len pravda bolo; ale Maďari národ uhorský, v ktorom je aj náš národ slovenský, volajú tiež len tak ako svoj národ, že vraj „maďar nemzet", lebo pre chudobu reči svojej druhého slova nemajú a inak povedať nevedia, a ono by i Maďari i naši páni radi boli, keby im svet uveriť chcel, že v Uhorskej krajine len samí číri čistí Maďari bývajú a žiadnych druhých národov, ani len nás Slovákov, ktorí sme tu najstarší a jest nás chvala Bohu tri milióny, naskrze niet (s. 8—9).

Ako je známe, Slováci po revolúcii 1848/49 veľa nedosiahli. A. Sládkovič píše: „Maďarizmus podmanený a strestaný, v zlom svedomí svojom hriechmi občianskymi kompromitovaný, okúňavo, bojazlivo dvíhal hlavu svoju, s pasivitou hrozivou očakávajúc zhviezdenie okolností, novému vystúpeniu svojmu priaznivé. (...) Moc a vplyv úradov na Slovensku prejali odrodilci maďarskí a cudzozemci nemeckí: synovia Slovenska, rodoľubstvom vyznačení, dostali postate v krajoch maďarských, rozostavaní po jednom a jednom na všetky uhly cudziny. (...) Medzitým vojna italská doniesla dobu novú. Rok 1860 narádzal, vnucoval zmierenie vlád a národov, vystavil diplom nových pokusov o zavedenie stavu konštitucionálneho v krajine, — zostavil municípiá a konečne snem uhorský. Idea národnosti zotavená domáhala sa uznania svojho vždy mohutnejšie a volala hlasom, aby vystupovalo sa s nárokmi odôvodnenými, so žiadosťami formulovanými" (SNZ, s. 43—44). Takéto žiadosti Slováci formulovali v Memorande 1861. V rozhodujúcom historickom období prejavili odvahu a obetavosť, ale aj múdru rozvahu, so cťou splnili pred sebou i národom svoju historickú povinnosť, ako to od nich žiadal čas. Napriek všetkým prekážkam (špecifický problém tu predstavovala pliaga odrodilstva) bolo konanie pripravovateľov Memoranda, jeho tvorcov i bojovníkov za splnenie jeho požiadaviek na vysokej morálnej, odbornej a intelektuálnej úrovni, historicky pokrokové. Svojím dejinným významom patrí medzi naše najvýznamnejšie národnohistorické tradície.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

*Spisovný jazyk a javisková reč**

JÁN KAČALA

0. V tomto príspevku sa chceme *1.* zaoberať podstatou spisovného jazyka a politickými aspektmi postavenia spisovného jazyka v súčasnej spoločnosti; *2.* poukázať na to, čo robia jazykovedci pre používateľov spisovného jazyka — s osobitným zreteľom na aktuálne otázky výskumu spisovného jazyka u nás; *3.* vyjadriť postoj k ortoepickej kodifikácii spisovnej slovenčiny v Pravidlách slovenskej výslovnosti a napokon 4. vysloviť názor na jestvujúci stav jazykovej prípravy žiakov a študentov, najmä študentov na úseku umeleckého školstva (t. j. na Vysokej škole múzických umení a na konzervatóriách).

1. Spisovný jazyk vzniká na istom stupni spoločenského vývinu ako nevyhnutnosť: spoločnosť dosiahla taký stupeň integrity, že bez spisovného jazyka ako prejavu národnej jednoty tejto spoločnosti by nemohla ďalej fungovať ako organizovaná. Táto črta sa stáva pre spisovný jazyk taká charakteristická, že sa pri ňom zachováva doteraz. Preto možno povedať, že niet kultúrnej, organizovanej spoločnosti bez kultivovaného jazyka, bez kultivovania jazyka.

V istých situáciách je spisovný jazyk výlučný dorozumievací prostriedok, nemožno ho ničím nahradiť, nemôže ho nič suplovať. Je to jedna z foriem národného jazyka, ale jediná celonárodná, celospoločenská, kodifikovaná a kultivovaná.

Dnes spisovný jazyk integruje a syntetizuje v sebe celonárodné bohatstvo, takže vlastne reprezentuje národný jazyk. Nemožno sa ho vzdať ako faktu ani ako pojmu, resp. termínu. Inými slovami: spisovný jazyk nemožno dnes z celospoločenských, ba výsostne politických príčin zanechať a nemožno opustiť ani pojem (termín) *spisovný jazyk*. Je to tak aj preto, že sa už utvorila pevná tradícia spisovného jazyka. Spisovný jazyk nadobudol v našej spoločnosti výraznú politickú dimenziu: je to aj politický faktor, s ktorým nemožno narábať bez toho, že by sme zhodnotili politickú stránku veci; nemôžeme sa zaobísť bez sústavného vedeckého poznávania a poznania spisovného jazyka, bez poznania jeho dejín.

Upozorníme tu aspoň na dva politické aspekty, resp. dve politické dimenzie spisovného jazyka: *1.* Používatelia — takí, čo narábajú so spisovným jazykom viac spontánne, i takí, čo narábajú (sú nútení narábať, lebo z toho žijú) so spisovným jazykom viac uvedomene —

* Podstatné časti tohto príspevku predniesol autor na aktíve o javiskovej reči, ktorý usporiadal Zväz slovenských dramatických umelcov 2. júna 1986 v Bratislave.

sa z prirodzených dôvodov zaujímajú o to, aký je ich spisovný jazyk, vyslovujú o ňom viac alebo menej uvážené súdy, porovnávajú spisovnú slovenčinu s inými jazykmi a pod., často pritom prispievajú k tvoreniu a šíreniu legiend o slovenčine (o jej zložitosti a pod.). Spomíname to preto, že s týmto sociolingválnym javom treba pri prenášaní poznatkov o spisovnom jazyku rátať a regulačnú prácu v okruhu spisovného jazyka robiť cieľavedome a zásadovo. 2. Bez toho, že by sme mali jasno v základných otázkach súčasného spisovného jazyka, jeho vzťahov k iným útvarom národného jazyka, kritérií na jeho vymedzovanie, zdrojov na jeho poznávanie, na poznávanie jeho normy a kodifikácie normy, nemožno zodpovedne pracovať v oblasti kultivovania spisovného jazyka a regulovania jazykovej praxe.

Podstatou spisovného jazyka je teda jeho kultivovanosť, kultúra v širokom zmysle. Tú treba ďalej rozvíjať a zvyšovať, nemôžeme sa naraz vzdať toho, čo je produktom jazykotvornej práce predchádzajúcich generácií, a pustiť sa opačným smerom. Toto stanovisko je v súlade s tým, ako myslia a cítia v týchto súvislostiach aj iní tvoriví pracovníci. Napr. Ľudovít Fulla má vo svojich *Okamihoch* z r. 1972 na s. 55 myšlienku: „Poznanie, ku ktorému sme sa prácou prebojovali, treba ustavične zdokonaľovať. Táto úloha stačí na celý život." Ak túto myšlienku prenesieme na oblasť spisovného jazyka a jeho poznania, môžeme a musíme tu mať na mysli predovšetkým jazykovedca a jeho celoživotnú prácu. Ako teda jazykovedci napĺňajú svoju celoživotnú úlohu? Alebo v trocha modifikovanej podobe: Čo robia jazykovedci v tom, aby sa používatelia vedeli lepšie, informovanejšie orientovať v jazykových otázkach vôbec a v otázkach spisovného jazyka osobitne? Na túto otázku odpovieme tak, že uvedieme niektoré konkrétne jazykovedné práce majúce široký dosah na oblasť používania spisovného jazyka.

2.1. V oblasti výslovnosti vyšli *Pravidlá slovenskej výslovnosti.* Sme radi, že sú k dispozícii ako prvá oficiálna príručka slovenskej výslovnosti; osobitne hodno azda uviesť, že okrem jazykovedcov sa na ich príprave zúčastňovala aj umelecká sféra. V našej jazykovej situácii treba osobitne vyzdvihnúť, že je tu príručka, ktorá napomáha ustálenie stavu výslovnosti a tým aj fonologického systému spisovnej slovenčiny, pričom nadväzuje na to pozitívne, čo sa v tejto oblasti urobilo doteraz. V *Pravidlách slovenskej výslovnosti* sa podáva prehĺbený a komplexný pohľad na otázky slovenskej spisovnej výslovnosti, ktorý bude východiskom všetkých ďalších krokov v tejto oblasti.

Už z toho, že ide o prvé *Pravidlá slovenskej výslovnosti,* ale najmä z podstaty kodifikačnej a regulačnej práce v okruhu spisovného jazyka vychodí, že vo výskume a kodifikovaní slovenskej výslovnosti sa bude pokračovať. Už teraz uvažujeme o konštituovaní novej ortoepickej komisie ako poradného odborného orgánu riaditeľa Jazykovedného ústa-

vu Ľudovíta Štúra SAV a o reprezentatívnom zastúpení všetkých relevantných zložiek našej kultúrnej obce v tejto komisii. Pred ňou bude stáť úloha zhodnotiť tento prvý oficiálny akt v oblasti spisovnej výslovnosti, zhodnotiť jeho uplatnenie v praxi a formulovať ďalší premyslený postup na zvýšenie spoločenskej účinnosti tohto aktu, ako aj na jeho spresnenie a prehĺbenie (vrátane plánovanej vedeckej, resp. vedecko-praktickej konferencie zainteresovaných inštitúcií o tejto problematike). V tejto súvislosti vyzývame všetkých aktívnych používateľov spisovnej slovenčiny, aby svojou prácou prispievali k ďalšiemu ustáleniu a zdokonaleniu kodifikácie spisovnej výslovnosti v slovenčine. Zodpovedná úloha tu patrí aj hercom, režisérom, dramaturgom, učiteľom na školách vychovávajúcich umelcov hovoreného slova. Je potrebné, aby k tejto úlohe pristupovali vážne a zodpovedne, aby sa dialóg medzi jazykovedcami a umelcami zaktivizoval, aby vo vzťahoch medzi jazykovedcami a umelcami, ako aj ostatnými tvorivými používateľmi spisovnej slovenčiny bolo viac vzájomnej informovanosti a dôvery, aby v týchto vzťahoch nebolo nič nevyjasnené a aby spoločným úsilím prispievali ku kultivovaniu a kultúre toho, čo máme v nej najvzácnejšie, a to slovenského jazyka a najmä spisovnej slovenčiny.

2.2. V oblasti pravopisu pripravujeme nové *Pravidlá slovenského pravopisu,* naozaj pravopisné, nie také, čo by suplovali základné jazykové príručky, tak ako to bolo doteraz. Nové vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* koncipujeme ako príručku založenú na osvedčených princípoch slovenského pravopisu, ale s dôrazom na prehĺbenie a spresnenie jestvujúcich pravopisných pravidiel najmä v okruhu veľkých písmen, písania interpunkčných znamienok (najmä čiarky) a zložených podstatných a prídavných mien. Chceme položiť dôraz práve na tie otázky, v ktorých sú najväčšie problémy. Nepripravujeme teda nijakú pravopisnú reformu, najmä nie radikálnu, ale máme stále na mysli potrebu racionalizovať a demokratizovať pravopisnú sústavu slovenčiny. Očakávame, že v súčasnej jazykovej situácii práve takáto príručka optimálne splní svoje poslanie, a to aj so zreteľom na nový kontext príručiek o spisovnej slovenčine a o slovenčine vôbec.

2.3. V oblasti slovnej zásoby sme skoncipovali novú praktickú príručku — jednozväzkový *Krátky slovník slovenského jazyka* (jeho rukopis autorský kolektív koncom r. 1985 odovzdal do tlače). Je to výkladový slovník určený najširším vrstvám používateľov, aktuálny je najmä výberom slov: sú to najpoužívanejšie neutrálne aj rozličným spôsobom príznakové spisovné slová vrátane nových slov, o ktoré sa slovenčina obohatila za ostatné desaťročia, a dôležitých termínov, ktoré sa bežne vyskytujú v hromadných oznamovacích prostriedkoch. Slovník má vyjsť tlačou koncom r. 1987.

Kodifikácia slovnej zásoby v *Krátkom slovníku slovenského jazyka*

nadväzuje na doterajšie kodifikačné príručky v oblasti slovnej zásoby, ale najmä uplatňuje výsledky novšieho široko rozvinutého vedeckého výskumu slovnej zásoby slovenčiny, ktorá sa po r. 1945 prudko rozvíjala a sem-tam aj rozkolísala. V slovníku sa používa hodnotiaci aparát modernej lexikografie; novým prvkom v tomto aparáte je kvalifikátor *subštandardný prostriedok,* ktorým sa označuje nespisovná slovná zásoba spravidla vedome používaná na pozadí spisovnej slovnej zásoby (na zvýšenie expresívnosti, exkluzívnosti prejavu a pod.). Subštandardné prostriedky v teórii a praxi *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* stoja na hraniciach medzi spisovným jazykom a nespisovnými útvarmi národného jazyka a istým spôsobom zmierňujú túto ostrú hranicu (hoci v súčasnosti jednoznačne patria do nespisovnej vrstvy prostriedkov).

Výskumu slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny s dôrazom na dynamické procesy v jej systéme je venovaný aj projekt *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny,* ktorý sa r. 1986 dokončil v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

2.4. V oblasti gramatiky sa v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV začala intenzívna príprava *Syntaxe slovenského jazyka* ako pendantu akademickej *Morfológie slovenského jazyka* z r. 1966, reprezentačného diela o slovenskom tvarosloví, ktoré by bolo treba znova vydať. Okrem toho by sa mala zostaviť základná gramatika slovenčiny, ktorá by bola určená naozaj všetkým. Malo by to byť dielo, v ktorom sa nájdu skutočne všetky základné gramatické poučky, ktoré treba rešpektovať najmä v školských učebniciach, v redakčnej práci, pri príprave popularizačných prác a pod.

Výskum spisovného jazyka v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV prebieha v kontexte komplexného a systematického výskumu celého národného jazyka a jeho vzťahov s inými jazykmi, najmä príbuznými. Aj z hľadiska spisovného jazyka sú dôležité také projekty, ako je *Atlas slovenského jazyka* v 4 dieloch, *Slovník slovenských nárečí* a *Historický slovník slovenského jazyka*, ktoré vznikli, resp. vznikajú v ústave, a *Etymologický slovník slovenčiny* pripravovaný na Filozofickej fakulte UK.

3. Z toho, čo sme tu uviedli, jednoznačne vychodí centrálne postavenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v úsilí o systematický výskum, vedecký opis a kultivovanie spisovnej slovenčiny. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra sa stal u nás prirodzeným a autoritatívnym centrom v otázkach spisovného jazyka a jeho kultúry. Kodifikačná a regulačná práca v oblasti spisovného jazyka a jeho používania je v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra inštitucionalizovaná (aj v legislatívnom poriadku vlády SSR je konštatovanie, že Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV je najvyšším odborným poradcom vlády v otázkach sloven-

ského jazyka). Takéto postavenie majú aj iné analogické (sesterské) pracoviská akadémií vied v ostatných socialistických krajinách.

Z tohto postavenia vyplývajú pre Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a jeho pracovníkov nielen výskumné povinnosti, lež aj povinnosti prenášať výsledky do širokej spoločenskej praxe, potreba angažovať sa v otázkach spisovného jazyka, jeho kultivovania, jeho používania v praxi. No vyplývajú z toho aj konflikty, do ktorých sa ústav dostáva s pochybovačmi, nežičlivcami, ba aj s ignorantmi a znevažovateľmi kultivovania spisovnej slovenčiny.

4. Podľa nášho presvedčenia pri tvorbe hodnôt, a teda ani pri kultivovaní spisovného jazyka nemôže byť meradlom priemer a tým menej vedome nekultivovaná prax. V tvorivej kultúrnej činnosti si treba klásť latku náročnosti vysoko. Poznanie spisovného jazyka sa nededí, spisovný jazyk sa všetci učíme, a ak chceme v ňom tvoriť, treba ho nielen dobre, ale priam vynikajúco poznať a vhodne používať.

V našej jazykovokultúrnej a jazykovovýchovnej práci sa usilujeme o to, aby používatelia spisovného jazyka — tým viacej profesionálne vzdelaní — chápali a pochopili, že jazykovedci poznajú na základe vedeckého štúdia a opisu systém jazyka a v regulačnej práci dbajú, aby sa systém neodôvodnene nenarúšal, aby sa systémovosť upevňovala, aby neprevažovali jednotlivé porušenia nad systémom, lebo používatelia si zvyčajne všímajú jednotlivosti a tie často vynášajú ako poznatok bez ohľadu na ich systémové väzby s celkom. Práve svojím systémovým prístupom sa regulačná práca jazykovedcov odlišuje od náhodného, nesústavného pohľadu niektorých — často neinformovaných či zaujatých — používateľov jazyka. Ak negatívne javy presahujú isté únosné hranice, musia takíto používatelia rátať s jazykovou kritikou svojich postojov a svojej praxe.

Jestvuje taká predstava, že jazykovedci sú v svojej starostlivosti o kultúru spisovnej slovenčiny, v regulačnej práci v oblasti používania jazyka prepiati, výnimoční. Na to treba povedať, že takáto predstava nezodpovedá pravde. Možno ju vyvrátiť jednak poukazom na tom, že organizovaná starostlivosť o kultúru spisovného jazyka jestvuje aj v iných vyspelých národných spoločenstvách, a jednak pripomenutím faktu, že starostlivosti o kultúru v dnešnej spoločnosti, plnej techniky, vynálezov a ohrozenia človeka a prírody, nikdy nie je dosť. V tejto situácii možno terajšie stanovisko jazykovedcov hodnotiť dokonca ako veľmi benevolentné. Žiada sa ustavične zdôrazňovať, že znakom všetkých vyspelých kultúr bola a je starostlivosť o takú fundamentálnu kultúrnu hodnotu, akou je národný jazyk, najmä jeho spisovná podoba. Z tohto hľadiska je charakteristické, že vyspelí, uvedomelí príslušníci istého národného spoločenstva nedajú na svoj spisovný jazyk dopustiť, aj keď ho sami dokonale teoreticky ani prakticky nepoznajú

a musia sa ho učiť tak ako všetci ostatní. Spisovný jazyk aj so svojou historickou patinou a nedokonalosťami predstavuje pre nich nedotknuteľnú hodnotu. Na jej ochranu v niektorých krajinách prijímajú zákonné opatrenia, právne sa reguluje preberanie cudzích prvkov a schvaľujú sa aj jazykové zákony.

Žiada sa zdôrazniť, že ustavičné jazykové vzdelávanie tvorí neodmysliteľnú súčasť nášho života v období vedecko-technickej revolúcie. Nik, ani jazykovedec, prekladateľ, novinár, spisovateľ, nemôže vystačiť s tými vedomosťami o jazyku, čo nadobudol v škole alebo v priaznivom domácom prostredí. Tak ako v ostatných oblastiach ani v oblasti jazyka sa nezaobídeme bez sústavného vzdelávania, ustavičného kontaktu s novými poznatkami o jazyku, bez zdokonaľovania sa v jeho praktickom ovládaní — osobitne v jeho zvukovej podobe —, bez intímneho kontaktu s jazykom dobrých spisovateľov, s dobrým spisovným úzom, ktorý každého z nás inšpiruje v tom, kde má hľadať cesty na zdokonaľovanie seba samého.

5. Napokon chceme pripomenúť známu pravdu, že rozhodujúcim činiteľom v jazykovej výchove a jazykovej kultúre vôbec je škola. Pravda, dnes sme stále svedkami toho, že počet vyučovacích hodín slovenského jazyka v základnej i strednej škole sústavne klesá. A pritom je učivo oveľa náročnejšie a aj žiakov, resp. študentov pripravujeme na plnenie čoraz náročnejších povinností v živote. Hovoríme o akcelerácii duševného vývinu mládeže, ale ešte sme dosť zodpovedne nezvážili fakt preťažovania žiakov základnej školy. Napriek proklamovanej akcelerácii duševného vývinu mládeže výsledky v jazykovej výchove nezodpovedajú našim predstavám a požiadavkám a ani vynaloženému úsiliu. Časť vzdelaných ľudí opúšťa vysokú i strednú školu so značnými nedostatkami v ovládaní spisovného jazyka. Tento stav je povážlivý najmä so zreteľom na to, že čoraz väčší počet ľudí je nútený vystupovať verejne a tvoriť vlastné jazykové prejavy. Tento stav sa potom zákonite prejavuje napr. pri tvorbe technických textov, právnych noriem, návodov na používanie rozličných výrobkov, správ, ale aj v hovorených jazykových prejavoch prednášaním referátov začínajúc a hereckým slovným prejavom končiac. Tento stav zasa zákonite vyvoláva tlak na zapojenie jazykovedcov do čoraz širšej kontroly spoločensky závažných textov a nápravnej práce v oblasti tvorby spoločensky závažných textov. Ale to nie je tá pravá cesta. V tomto bode sa nám totiž práve reprodukuje to, že uberáme z hodín slovenčiny v základnej i strednej škole, že ju v tejto škole neučíme dosť účinne a na vysokých školách, resp. nefilozofických odboroch štúdia ju neučíme vôbec (hoci tam učíme cudzie jazyky). Zdá sa nám, že základy jazykovej kultúry a tvorby terminológie daného vedného

odboru by boli pri štúdiu každého vedného odboru poslucháčom veľmi potrebné a užitočné.

Tento stav má svoj prejav aj v úrovni profesionálnej jazykovej prípravy a pripravenosti hercov, režisérov, dramaturgov a ďalších predstaviteľov dramatického umenia. Uvedomelejší dobiehajú zistené nedostatky individuálnym spôsobom, časť sa uspokojuje s dosiahnutým stupňom, a teda s priemerom alebo i s podpriemerom a časť sa pokúša robiť z tohto priemeru, ba i podpriemeru dokonca program a teoretickú platformu. Pozorujeme viaceré prejavy nedbanlivej, nepozornej výslovnosti, ktorá signalizuje neovládanie základov výslovnosti, techniky tvorby hlások, slov a viet, melódie, štylistiky vety a pod., ale treba otvorene povedať, že takáto výslovnosť nikdy nedostane našu podporu a vždy budeme na ňu poukazovať ako na niečo, čo svedčí o neovládaní abecedy vo vlastnom odbore.

Myslíme, že pred kolektívom dramatických umelcov stojí úloha zvýšiť iniciatívu jednak v tom smere, aby každý osobne aj v jazyku videl a rozvíjal naozajstné kultúrne hodnoty, a jednak v tom smere, aby bolo možné odborne zdôvodnenými organizačnými krokmi rozšíriť a zdôsledniť jazykovú výchovu v oblasti celého umeleckého školstva.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Jonáš Záborský a slovenčina

EMIL TVRDOŇ

Originálna osobnosť slovenského básnika, prozaika, redaktora, historika a dramatického spisovateľa Jonáša Záborského si zaiste zasluhuje pri 175. výročí narodenia (2. február 1812) niekoľko poznámok o jeho vzťahu k slovenčine ako samostatnému slovanskému spisovnému jazyku, ktorý možno od začiatku do konca hodnotiť ako rozporuplný a výrazne odlišný od iných súvekých slovenských kultúrnych činiteľov a spisovateľov (S. Chalupka, V. P. Tóth a i.) majúcich výhrady iba voči jednotlivostiam v novej kodifikácii spisovného jazyka. Napokon J. Záborský (od štúrovcov sa odlišoval aj inak, a nie vždy nerealistickým postojom[1]) nebol jediný. Kolísanie v otázke oprá-

[1] V rozhovore J. Záborského s Ľ. Štúrom 24. 2. 1849 v Košiciach bola hlavnou témou Štúrova slovenská politika. Štúr v nej zastával myšlienku austroslavizmu a jej sa podriadil aj prakticky — podporou viedenskej vlády. J. Záborský hodnotil Štúrovu koncepciu ako chybnú, lebo sa oprávnene domnieval,

nenosti štúrovčiny bolo reálnym faktom i v samom tábore Ľ. Štúra (napr. J. M. Hurban, ktorý vydal r. 1876—1877 almanach *Nitra* v češtine), i mimo neho (A. Radlinský a J. Palárik po r. 1849 prijali za spisovný jazyk „staroslovenčinu" a iba neskôr sa vrátili k slovenčine). Ale ani tam, kde sa uznávala potreba spisovnej slovenčiny, nebolo jednoty medzi Ľ. Štúrom a jeho prívržencami, čo sa odrazilo v jazykovednom úsilí M. M. Hodžu (podľa jeho návrhov vypracoval M. Hattala r. 1852 *Krátku mluvnicu slovenskú* s uplatnením etymologického pravopisného princípu). J. Záborský bol verný Kollárovej slovanskej koncepcii a v tom zmysle aj slovenskej vlasteneckej myšlienke, ktorú jej podriadil. V čase riešenia nového slovenského spisovného jazyka zaujímal k nemu polemické a záporné stanovisko. Dalo by sa azda poukázať na dávnejšiu paralelu vo vzťahu Bajza — Bernolák, keby bol mal J. Záborský Bajzove jazykovedné ambície. Nemal ich, hoci začiatočný odpor voči Štúrovej slovenčine bol takisto motivovaný osobne[2]. Začiatočný veľmi kritický vzťah k novej spisovnej slovenčine Záborský na sklonku vlastného života zásadne zmenil — z húževnatého odporcu stal sa neohrozený zástanca spisovnej slovenčiny, ktorý vedel celkom realisticky a nezaujato posúdiť Štúrovo úsilie na jednej strane a Hodžovo a Hattalovo na druhej strane: *... nie ten prirodzený pravopis zvíťazil (...), ktorý bol zaviedol Štúr, nežli umelý, a mnoho nedokonalejší a ťažší Hattalov. Škoda to bolo. Keď už mala byť slovenčina, nech by bol býval pravopis štúrovský. Ale zvíťazila hattalovčina.*"[3]

Záborského literárna ideová orientácia v súvise s vydaním jeho zbierky vlasteneckých ód, epigramov a dvoch básnických listov pod názvom *Žehry* (1852) sa dočkala oprávnenej kritiky J. Kalinčiaka a M. Dohnányho za básnický postup (časomiera) i za jazyk (tzv. staroslovenčina). Časomerný verš a biblická čeština boli už anachronizmom, ktorý si títo štúrovci uvedomili prví. Pravdaže, ich kritika mala širšie, objektívne nevyhnutné spoločenské pozadie. Ukázalo sa však, že iba nová spisovná slovenčina mohla žiť v symbióze s prízvučnou prozódiou, i to, že dokázala svoju životaschopnosť hneď od svojho vzniku.

že ak Nemci vyhrajú na odbojnými Maďarmi, alebo ponechajú v Uhorsku maďarčinu, alebo sami začnú uhorské národy ponemčovať. Záborského predpoveď sa časom splnila. Viedenská vláda nedodržala svoj sľub, dohodla sa s maďarskou buržoáziou (vyrovnanie r. 1867) a tá neskôr prešla do otvoreného útoku proti nemaďarským národom, a teda i voči Slovákom.

[2] Nemal rád Ľ. Štúra. Ešte po jeho smrti r. 1865 píše okrem iného: „Veliekého v ňom nič nebolo, ako pýcha a chlapčiarska odvaha všetko hlušiť, drúzgať, lámať." (V liste J. Viktorinovi 17. 12. 1865.)

[3] Životopis J. Záborského, s. 39.

Nežičlivý postoj J. Záborského k Štúrovmu jazyku nemožno vysvetľovať odporom voči slovenčine. Sám píše vo svojom *Životopise*, že slovenčina a jej osudy mu nikdy neboli ľahostajné i napriek tomu, že nekompromisne presadzoval ako spisovný jazyk Slovákov češtinu. Mal na to svoje dôvody. Už sme uviedli, že v otázke spisovného jazyka Slovákov bol Kollárovým prívržencom, t. j. horlivým exponentom česko-slovenskej jazykovej jednoty, čo sa odrazilo v článku *O nové písemné řeči na Slovensku* a v expresívne ladenej básni *Proti novotám v řeči.*

V jazykovej jednote s Čechmi vidí J. Záborský záchranu Slovákov ako národa pred pomaďarčením. Nie neodôvodnene kladie pri tejto príležitosti takéto otázky: Bude slovenský spisovný jazyk zrozumiteľný všetkým slovenským ľuďom? Ktoré z rozmanitých slovenských nárečí sa má stať základom novej spisovnej slovenčiny? Zmení tento spisovný jazyk postoj prostého ľudu ku knihám? — Hoci by sme sa mohli dnes pousmiať nad nastolením i obsahom týchto otázok, predsa len v čase boja za novú spisovnú reč sa im nedá uprieť istá logika (osudy bernolákovčiny; ešte pred sto rokmi slovenská inteligencia vážne diskutovala o tom, či základom Štúrovho jazyka je zvolenské alebo liptovské nárečie; slovenský pospolitý ľud nečítal knihy, a to bez ohľadu na to, či sú slovenské alebo české — v biednych sociálnych pomeroch sa musel starať predovšetkým o svoju každodennú holú existenciu).

Nebol by to zanovito priamočiary a konzervatívny, ale úprimný Záborský, aby v otázkach jazyka nemal konflikty aj s českou stranou. Kritizuje Čechov, že odstupujú od bibličtiny, ktorú on považuje za spisovný jazyk Čechov a Slovákov, zavrhuje ich pravopisné reformy (napr. písanie *ou* namiesto *au*) a súčasne z dnešného hľadiska dosť opovážlivo požaduje, aby čeština v slovnej zásobe i v gramatickej stavbe využívala aj osobitosti slovenčiny. Azda preto, že J. Záborský určil bibličtine úlohu československého spisovného jazyka, nepostrehol alebo nechcel zobrať do úvahy fakt, že jazyk Kralickej biblie na Slovensku bol v skutočnosti mŕtvym petrefaktom, lebo nemal zázemie v ľudovej reči (využíval sa s častými najmä hláskoslovnými slovakizmami v evanjelických kostoloch a školách), a naopak, archaickosť bibličtiny v Čechách brzdila napríklad aj svojím zastaraným pravopisom prirodzený vývin živej češtiny vyvíjajúcej sa ruka v ruke s rozvojom českej národnej kultúry.

Otázka česko-slovenskej jazykovej jednoty vyplývala podobne ako u J. Kollára aj u Záborského zo širšej koncepcie slovanskej jednoty. Nie je naším cieľom zaoberať sa ňou, iba pripomenieme, že J. Záborskému bola ideálom v y š š i a (riedil E. T.), jednotná slovanská spisovná reč, ktorá by sa bola mala podľa jeho názoru vypestovať pro-

stredníctvom školskej výchovy. Jeho predstavy o nej sú však veľmi hmlisté. Správny je iba predpoklad, že takýto vývin je možný iba v slovnej zásobe, nie však v gramatickej stavbe. Slovenčina podľa neho nebude mať v tomto smerovaní k vyššej jednote inú úlohu než pevné spojenie s češtinou: *Spisovná naša* (!) *řeč bude vlastně len* (!) *ošlechtená* (!) *slovenčinou čeština.* Z toho všetkého potom vyplýva, že zjednocovacími tendenciami sa malo dospieť k málo diferencovanej slovanskej jazykovej jednote.

Z bohatej korešpondencie J. Záborského možno usudzovať, že dobre ovládal pravopisný úzus spisovnej slovenčiny v 60. a 70. rokoch minulého storočia, hoci kvantitu, písanie veľkých písmen v tých istých slovách zaznamenáva dvojako *(tym — tým, kratičké — krátičké, hurbanovské — Hurbanovské* atď.), ba robí aj očividné chyby *(budúcy, cudzým, potvori, štiridsať),* čo si uvedomuje, keď vo svojich listoch J. Viktorinovi a M. Hattalovi na viacerých miestach píše o svojich chybách a žiada ich o opravu, prípadne sa za chyby ospravedlňuje. — Podobne píše *odľahlý* i *hlädať, ďakujem* i *däkujem, milo* i *milô, präteritum* a *preteritum.*

V Záborského slovenských listoch nájdeme miestami rozmanite poslovenčené bohemizmy *(nerúzniť, pospiecham, slyšali, nabídnutia, básnir, krestné meno, predelal, udelal, pozdeji, brzo, propustiť, dieky* = čes. *díky),* čisté bohemizmy *(naleznete, název, sjezdu, zásilka, tážete sa, pak, Vašnosti, snad, kratičký, sem* = som, *v politice, v Praze, vo kronice, z vyššieho místa, jehož list, také Slovani* atď.), šarišské dialektizmy *(na politickom poľu, dlužší, prišol, nenašol, šalení Slováci, gazdovstvo mojo, pasca* (...) *kladie sa myšom* a pod.) a rusizmy (najviac ich je, pochopiteľne, v jeho prácach z ruských dejín), napr.: *pozvanie v hosti* (na návštevu), *vrahov* (z kontextu vyplýva nepriateľov), *trudná* (ťažká) *vec, blahodenstvovať* (blahodárne pôsobiť), *nelzä* (nemožno) atď. O ruštine sa vyjadruje ako o najzachovanejšom slovanskom jazyku, a preto odporúča z nej prijímať vhodné slová a výrazy.

Jazykové otázky sú J. Záborskému blízke. Informuje o nich napr. M. Hattalu a J. Viktorina vo viacerých listoch, a to od r. 1863 až do svojej smrti. V postskriptách listov z 23. 6. a 12. 11. 1865 upozorňuje M. Hattalu: *Ako mluvospytca bude Ťa zaujímať, že v Šariši ešte slýchať tu i tam u (s)prostého ľudu dávne präteritum, k. p. Nikomu nič nevzalach, ani neukradlach. — Präteritum byl, byla nech zostane* (rozumej v rukopisoch J. Záborského, E. T.), *je to všeslovanské, infinitív je byť, nie bol. Na východných stranách Slovenska povedá sa bul, bula, čo je bližšie slovesám byl, byla nežli bol, bola. Potom bol ani sa nikde* (!) *nehovorí, než hovorí sa bou.* (Záborský má na mysli asi svoj rodný Turiec, E. T.) .— V nasledujúcom liste z 3. 12. toho istého roku poznamenáva: *Viktorin mi píše, že by sa veľmi horšil, jestli by poslané do*

Prahy diela moje vyšli inou ortografiou, ako on pri vydávaniu diel mojich užíva. Jestli teda prijaté budú, oprav ich, prosím Ťa, celkom dlä ortografie Tvojej a Viktorinovej. Nezabúda upozorniť adresáta na pokusy ministerstva a biskupa jazykovo odtrhnúť Šarišanov od ostatných Slovákov, keď už aj z evanjelických škôl, kde bola čeština, sa rozširuje „spotvorená šariština". V tejto súvislosti budú zaujímavé Záborského odôvodnenia, prečo píše dôsledne *pták* nie *vták* a *pak* nie *potom*. — *Slovíčko pak,* píše 3. 10. 1863 Viktorinovi, *ráčte podržať. Ja sa českých slov neštítim preto, že my dlä zákona kontinuity, na češtinu sa opierať musíme, ba mám nádeju, že sa ešte i zjednotíme.* — Slovo *vták* je mu zasa škaredé, ktoré sa nedá ani vysloviť a o ktorom ani nevie, *v ktorom odľahlom kúte je v úžitku.* Jeho názorom síce nemožno odškriepiť istú oprávnenosť, o mnohom v jazyku sa však J. Záborský vyjadruje bez hlbších znalostí konkrétnej reality a dosť autoritatívne.

Záborského výklady slovenských a prevzatých ruských slov a osobných mien nachádzame najmä v listoch priateľovi J. Viktorinovi, ktorý bol jedným z vydavateľov jeho literárnych prác. Vysvetľuje 1. slovenské slová: *látať* (znamená toľko ako plátať, zošívať, so zmyslom opovržlivým), *plsť* (je nemecké Filz, *plstený* von Filz. Slovo to i Slovákom známe a iného niet), *ovi, ovi!* (je výraz podivenia a omrzlosti. V Turci sa môže počuť každodenne), *odstredivý* (je centrifugas, slovo už dávno prijaté), *minca* (povedáte, že zneje zle. Je ovšem slovo latinské, než i peniaz, peniaze sú to, od pensa.), *ľompa* (je slovo slovenské, značí nemravnú, nestydatú ženštinu), *ohlodané kráľovstvo* (hlodať je slovo všeobecne známe, písomné, znamená regere, nagen), *vrídlo* (lepšie ako žriedlo, od vreť, vyvrieť), *tykev* (tykvou nazýva svoju hlavu. Musí byť *e* chybne písano, že ho čítate *o), po preslici* (je výraz všeobecne prijatý a protipostavený výrazu *po meči);* 2. ruské slová, ktoré prevzal a poslovenčil: *obman* (klam), *poprište* (miesto civilného súdneho sporu), *uhodník boží* (pravoslávny svätý), *odriady* (vojenské oddiely), *spryhnúť* (rýchlo a prudko skočiť), *svoloč* a 3. východoslovakizmy: *slahoda* (verbum *slahodiť,* t. j. lahodne sa pokonať), *nemina* (je všetko, čo je nemé, t. j. statok), *krutila* (ktorý krúti, vrtí) a i. J. Záborský zaznamenáva veľa slov, ktoré nevysvetľuje, iba pri ich citácii poznamenáva, že sa používajú, sú známe, alebo že sú dobré: *idúcka* (= idúcky, E. T.), *zaňať, nemohavý, obrušiť, nespodívaná správa* a pod. Z formulácií (ktoré sme kvôli prehľadnosti graficky upravili) jasne vyplýva, že reaguje vlastne na Viktorinovu oponentúru pri použití istých slov a tvarov.

Rozsiahle vedomosti mal J. Záborský z histórie, preto možno v jeho poznámkach nájsť pozoruhodné vysvetlenia niektorých mien. Na základe prameňov z 15. stor. sa napríklad domnieva, že osobné meno *Kupan* (nositelia tohto mena boli dvaja — šľachtic a biskup) nie je

ani rodné meno, ani priezvisko, lež hláskovo upravené slovo znamenajúce hodnosť — *župan.* Nevylučuje však, že ak je *Kupan* z Cuspinianus, môže byť i z *Jakub(a),* resp. z podoby *Kubo.* Oveľa rozhodnejší je pri výkladoch bežnejších mien: *Matej je Mathias, Matthalus pak je Matúš. Teda po našom má stáť Matej. Matiaš je forma maďarská.* — Presvedčivo bráni meno *Maďar* oproti *Venger: Názov Maďar, pri Bátorym, chcete premeniť na Venger. Toto je forma len Poliakom vlastná, Rusi povedajú Uher, nikdy nie Venger.* (V listoch J. Viktorinovi 10. 7., 19. 9., 3. 10. 1863 a 17. 12. 1865.)

Týmto príspevkom sme chceli objasniť zložitý vzťah J. Záborského k slovenčine. Je nesporné, že ju mal rád a iba kollárovská myšlienka všeslovanstva ho načas zviedla od správneho postoja, ktorý zaujal na konci svojho ťažkého, ale mnohostranne plodnou prácou naplneného života.

Matica slovenská
Na úvrati 52, Bratislava

LITERATÚRA

BOTTO, J.: Jonáš Záborský. Martin 1912.
ČEPAN, O.: Odraz spoločenských protirečení v diele Jonáša Záborského. In: Literárnohistorický zborník. IX.
GAŠPARÍK, M.: Ján Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života. Bratislava, SAVU 1952.
LAZAR, E.: Jonáš Záborský. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956.
MRÁZ, A.: Matica slovenská v rokoch 1863—1875. Martin, Matica slovenská 1935.

ROZLIČNOSTI

O slove a predpone video

V poznámke o nových slovách s predponou *disko-* (Kultúra slova, *16,* 1982, s. 217) sme upozornili, že predpona *disko-* priamo súvisí so slovom *diskotéka* vo význame „druh hudobného podujatia" na rozdiel od významu „zbierka platní", ale že sa používa aj v prenesenom význame. V priamom význame je v slovách ako *diskoskladba, diskotanec,* v prenesenom význame sa používa v slovách ako *diskoreči.* Zaznačili sme aj podstatné meno *disko.* O všetkých prípadoch sme konštatovali, že nepatria do odborného vyjadrovania.

Pri predpone *video-* je stav opačný, lebo všetky doklady, ktoré máme k dispozícii, sú z dennej tlače, z úvahy o možnostiach novej videotechniky. Okrem toho slová s predponou *video-* nie sú celkom nové. V najstarších slovách tohto typu sa predponou *video-* vyjadruje vzťah k videniu, k zrakovému vnemu. Napr. *videofóbia* je chorobný stav spočívajúci v neodôvodnenom strachu pred videním, pred pozorovaním okolia. *Videotrón* je druh indikačnej tlejivky (typ žiarovky), ktorou sa pri meraní utvára istý obraz, resp. istá konštelácia zobrazujúca skúmané funkcie.

V niekoľkých novších slovách sa predponou *video-* označuje vzťah, ktorý by sme mohli vyjadriť aj domácim substantívom *obraz,* resp. adjektívom *obrazový.* Tak *videotelefón* je obrazový telefón, *videosignál* je obrazový signál, signál vyjadrený obrazom, opticky.

V mnohých novších slovách tohto typu však už nevystačíme s ekvivalentmi *obraz, obrazový.* Slovami *videozáznam, videoprepis* sa totiž neoznačuje obrazový záznam, záznam obrazu, prepis do obrazovej podoby, ale záznam pohyblivého obrazu, prepis do formy filmu, resp. televíznej inscenácie. Ani podstatným menom *videofilm* sa neoznačuje obrazový film ani film vôbec, ale film spracovaný pre potreby nového komunikačného prostriedku v podobe kazety, ktorú si môže každý záujemca individuálne prehrať na svojom prehrávači a televízore. Je známe, že táto forma sa označuje ako *videokazeta,* program sa označuje ako *videoprogram.* Prístroj na nahrávanie takýchto videokaziet sa označuje ako *videorekordér.*

V ďalšom zovšeobecnení sa tu teda stráca prvotný význam „obraz, obrazový" a predponou *video-* sa vyjadruje vzťah k tomuto novému komunikačnému médiu (ktoré sa čoskoro stane takým masovým, ako je film a televízia). Vidieť to aj z toho, že sa už budujú osobitné *videoštúdiá,* v ktorých sa vyrábajú *videokomunikáty.*

Ba vzniká aj nové podstatné meno *video,* ktoré sa veľmi rýchlo prispôsobuje príslušnému skloňovaciemu vzoru a normálne sa skloňuje. Zistili sme napr. spojenia *film v objatí videa, nové možnosti videa, ide o rozvoj videa.* Nezaznačili sme zatiaľ tvary lokálu, ale podľa zakončenia slova *video* je zrejmé, že budú mať pádovú príponu *-u: vo videu.*

A je tu aj ďalší rozdiel proti predpone *disko-.* Kým predpona *disko-* je odvodená od podstatného mena *disk* a substantívum *disko* zostáva nesklonné, predpona *video-* je zámerne utvorená od koreňa *video* (vidím) a prechádza pred našimi očami istým významovým vývinom. Tento vývin sa zakončuje vznikom samostatného substantíva *video.* Pritom predpona *video-* rýchlo stráca svoj profesionálny charakter a preniká do slov, ktoré sa používajú v bežnom jazyku i v odbornom vyjadrovaní.

Ján Horecký

SPRÁVY A POSUDKY

Zdravica Márii Pisárčikovej

V redakčnej rade nášho časopisu je tichý, ale predsa zreteľný pohyb. Zjavili sa tam nové mená, medzi nimi aj meno PhDr. Mária Pisárčiková. Toto meno však nie je v slovenskej lexikografii, jazykovej kultúre ani v našom časopise nové, tobôž neznáme. Do rozčerených, ba v istom období až rozbúrených vôd týchto oblastí dostala sa M. Pisárčiková pred vyše štvrťstoročím. Tu pevne zakotvila, tu ju sviežu a plne zaujatú premýšľaním o novom lexikografickom projekte a absorbovanú starosťami o uspokojovanie aktuálnych potrieb jazykovej kultúry zastihlo a spolupracovníkov celkom zaskočilo významné životné jubileum.

Krátke curriculum vitae nám o nej prezradí, že sa narodila 23. 1. 1937 v obci Hul v Novozámockom okrese, maturovala na gymnáziu v Nových Zámkoch, vysokoškolské štúdium na Filozofickej fakulte UK v Bratislave dokončila v r. 1959, krátko pracovala ako redaktorka rozhlasu v Bratislave a od r. 1961 doteraz pracuje v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. To je jej druhé pracovisko, ktoré by za iné nevyčarala ani za predpokladu, že by núkalo viac priestoru na pokojnú a pokornú službu slovenskému slovu a jeho kultúre.

Zosumujeme v silno kondenzovanej skratke, do čoho vkladá M. Pisárčiková svoje sily v službe slovu, na čo míňa čas ako bezekvivalentnú hodnotu. Zo súpisu publikovaných prác sa dá vyčítať predovšetkým spoluautorstvo na viacerých slovníkoch. Iniciačný vstup v 3. zväzku *Slovníka slovenského jazyka* je síce z pochopiteľných príčin objemovo skromný, ale v nasledujúcich troch zväzkoch tohto slovníka a potom aj v ďalších slovníkových prácach patrí už jubilantka medzi kmeňových autorov. V chronologickom poriadku uvádzame súbor týchto slovníkov: *Malý synonymický slovník* (1973), *Česko-slovenský slovník* (1979), *Krátky slovník slovenského jazyka* (v tlači). V súčasnosti sa sústreďuje na synonymický slovník slovenského jazyka (práve sa aj s jej prispením vypracúva jeho koncepcia). Ak sa k tomu pridá, že jubilantka je popri spoluautorstve *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* aj jeho spoluredaktorkou a spolutvorkyňou koncepcie, že o otázkach tvorby slovníkov a o niektorých lexikologických problémoch napísala viacero hodnotných článkov a originálnych štúdií (prevažuje v nich záujem o synonymiu), potom sa vôbec nebude zdať zveličené konštatovanie, že je oporou, pilierom súčasnej slovenskej lexikografie.

Reprezentatívna a záslužná je pôsobnosť a práca jubilantky aj v druhej pracovnej oblasti — v jazykovej kultúre. V širokej obci priaznivcov popularizácie spisovnej slovenčiny je známa predovšetkým z jazykovej poradne Československého rozhlasu, ktorú ako externá odborná redaktorka vedie bezmála 20 rokov (od r. 1968) a ktorej tradičnú výkladovú formu od r. 1980 osviežuje raz za mesiac dialogizovanými odpoveďami na listy poslucháčov. Atribúty reprezentatívny, záslužný sa opierajú o cieľavedomé organizovanie práce, pretože sa za nimi skrýva systematická výchova mladých prispievateľov do rozhlasovej jazykovej poradne, usmerňovanie kádra stálych prispie-

vateľov, ďalej čítanie a redigovanie všetkých príspevkov a pravdaže písanie vlastných príspevkov. Napísala ich už vyše troch stovák. Jubilantke celkom isto nezišlo na um zostaviť z nich zborník, zato však neodolala pokušeniu pripraviť ho z príspevkov všetkých autorov rozhlasovej jazykovej poradne. V Slovenskom pedagogickom nakladateľstve je rukopis s názvom *Jazyková poradňa odpovedá,* ktorý síce nadväzuje na päť doteraz vydaných zväzkov *Jazykovej poradne,* ale zásluhou zostavovateľky sa od nich koncepčne odlišuje.

Iba v nedokonalej rýchlej skici sme tu mohli vykresliť pracovný profil jubilujúcej lingvistky tzv. strednej generácie. Aj z neho sa však dá ľahko dedukovať výrazná vlastnosť jubilantky — usilovnosť. K nej sa s prirodzenou samozrejmosťou pripája vycibrený a ustavične sa cibriaci zmysel pre jemné rozlišovanie, umenie jasne, ale pritom nezjednodušujúco formulovať poznatky o významovej stavbe slova aj o jeho systémových súvzťažnostiach. Dali by sa spomenúť aj ľudské vlastnosti družnosť, šarm a ešte vari aj tucet iných kladných pracovných a osobných vlastností.

Pri svojej práci so slovom, pre slovo a o slove M. Pisárčiková naisto dospela k poznaniu, že „len schody chrámové, len schody chrámové sú slová" (Rúfus) a že vstup pod klenbu katedrály — tu metaforické označenie dokončeného lexikografického diela — sa musí vždy vykúpiť vytrvalým a trpezlivým výstupom po strmínach jednotlivých schodov—slov. Jubilantke želáme dobré zdravie, aby po krehkom a labilnom moste slov mohla bezpečne kráčať za ďalšími úspechmi v lexikografii, jazykovej kultúre aj za šťastím v osobnom živote.

Ivan Masár

Životné jubileum Eugénie Bajzíkovej

28. januára 1987 sa dožíva životného jubilea členka našej redakčnej rady docentka PhDr. Eugénia Bajzíková, CSc., prorektorka Univerzity Komenského, vedúca Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.

E. Bajzíková sa narodila v Šali (28. 1. 1937), stredoškolské štúdiá skončila v Nových Zámkoch, vysokoškolské štúdium slovenčiny a dejepisu v Bratislave. Svoje pedagogické pôsobenie začala ako učiteľka, neskôr bola zástupkyňou riaditeľa Osemročnej strednej školy v Dulovciach, krátky čas pôsobila ako učiteľka vo Veľkom Záluží, od r. 1961 do r. 1975 bola odbornou asistentkou na Pedagogickej fakule v Nitre, od r. 1975 pracuje ako docentka na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK v Bratislave a od roku 1980 je vedúcou tejto katedry. Od roku 1985 vykonáva funkciu prorektorky Univerzity Komenského. V roku 1970 získala titul PhDr., v r. 1973 obhájila kandidátsku dizertačnú prácu a získala vedeckú hodnosť kandidátky filologických vied, v r. 1975 bola vymenovaná za docentku.

E. Bajzíková sa aktívne zúčastňuje aj na práci Slovenskej jazykovednej spoločnosti, od r. 1981 vo funkcii jej podpredsedníčky a je vedúcou straníckej

skupiny Slovenskej jazykovednej spoločnosti. Je členkou komisií pre udeľovanie vedeckých hodností, predsedníčkou štátnej rigoróznej komisie a členkou redakčnej rady časopisu Kultúra slova takmer od jeho založenia.

E. Bajzíková sa aktívne zapája do vedeckého výskumu. Svoje bádateľské úsilie zameriava na textovú syntax. Jubilantka získala svoje miesto v slovenskej jazykovede vyhraneným tematickým zameraním svojich príspevkov na aktuálnu oblasť textovej syntaxe a jazyka umeleckej literatúry, uplatňovaním princípov marxistickej jazykovedy a starostlivým rozborom konkrétneho jazykového materiálu, čerpaného zo živej hovorovej reči a z diel súčasných slovenských prozaikov. Výsledky dlhoročnej výskumnej práce publikovala v niekoľkých desiatkach príspevkov, ktoré sa týkajú najmä oblasti textovej lingvistiky, jazykovej kultúry, morfológie a syntaxe. K najvýznamnejším výsledkom práce E. Bajzíkovej patria vysokoškolské texty *Úvod do textovej syntaxe* (1979), spolupráca na publikácii *Pojmoslovie literárnej komunikácie* (1976) a spoluautorstvo pri tvorbe vysokoškolských učebníc *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax* (1982, 1986), *Morfológia* (1985). E. Bajzíková je aj spoluautorkou viacerých učebníc slovenského jazyka pre stredné školy. Vo vedeckej práci a publikačnej činnosti E. Bajzíkovej sa odráža jej zmysel pre primerané podanie problematiky a cit pre prácu v kolektíve.

Vysoké ocenenie si zasluhuje dlhoročná pedagogická práca jubilantky. V nej nachádza svoje najlepšie uplatnenie, robí túto prácu rada a pristupuje k nej tvorivo. Veľa pozornosti venuje študentom, ktorých pripravuje do súťaže o najlepšiu študentskú vedeckú prácu (ŠVOČ). Záslužnú a obetavú prácu vykonáva E. Bajzíková aj ako funkcionárka straníckych a odborových orgánov. Veľa rokov bola vedúcou straníckej skupiny, členkou výboru, neskôr predsedníčkou výboru ZO KSS, vykonávala a vykonáva funkciu lektorky CZV KSS, pracovala ako členka výboru ROH a ZČSSP. Za svoju obetavú prácu bola viackrát ocenená a dostala titul vzorná učiteľka (1974).

Docentke PhDr. E. Bajzíkovej, CSc., želáme do budúcich rokov veľa zdravia, pohody v osobnom živote, úspechov na pracovisku, mnoho tvorivých síl vo vedeckej a pedagogickej práci, aby mohla obohacovať slovenskú jazykovedu o nové poznatky najmä z teórie textu a syntetizovať svoje jazykovedné dielo.

Pavol Žigo

Teória lexikológie v Českej lexikologii

(FILIPEC, J. — ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985. 281 s.)

V českom vydavateľstve Academia vyšla v odborných kruhoch už dlhšie očakávaná *Česká lexikologie,* ktorej autormi sú PhDr. Josef Filipec, CSc., a PhDr. František Čermák. Kniha má dve časti: prvá z nich sa venuje vlastným problémom lexikológie (autor J. Filipec), v druhej sa podáva vedecký opis frazeológie a idiomatiky (F. Čermák). Čitateľa oprávnene zaujme už vstupná kapitola prvej časti — *Všeobecná časť,* kde sa podáva výklad najdôležitejších pojmov z okruhu slovnej zásoby a vymedzuje sa predmet lexikológie ako

náuky o slovnej zásobe. Slovná zásoba sa pritom chápe ako kvantitatívne neuzavretý systém (podsystém jazykového systému) zahŕňajúci hierarchicky nižšie čiastkové podsystémy, ktoré majú relatívne stabilné centrum a pohyblivú periférium. Táto časť je zároveň podrobným vodidlom po literatúre predmetu, interpretuje najdôležitejšie názory domácich i svetových lingvistov na danú problematiku, takže čitateľ sa ku každej otázke, ktorá sa z priestorových príčin iba nadhadzuje, môže dostať ďalším štúdiom citovanej literatúry.

V druhej kapitole *Lexikálna sémantika (semaziológia)* sa poukazuje na to, ako sa v súčasnej lingvistike popri forme uznáva význam ako dominantný faktor, ktorý dokonca často podmieňuje jazykovú formu. Pretože lexikálny význam patrí k centrálnym problémom semaziológie, v tejto kapitole sa mu venuje najväčšia pozornosť. Význam sa chápe ako entita, nie ako vzťah (oproti tomuto chápaniu stojí vzťahové chápanie významu, s ktorým autor polemizuje). Poznaním a vysvetlením významu sa vlastne lingvistika zaoberá už od najstarších čias. Význam ako mnohostranný a komplexný jazykový jav nemožno pochopiť na základe jednej jeho stránky, ale iba pomocou jeho mnohoaspektového opisu. J. Filipec predkladá obraz lexikálneho systému prostredníctvom analýzy významových prvkov (komponentov, sém) a významových zložiek (nocionálnej a pragmatickej). Veľkú pozornosť venuje spôsobom opisu významu, pričom za základnú pokladá metódu jednojazyčných výkladových slovníkov vychádzajúcu z interpretácie dostačujúceho počtu kontextov skúmaného slova z rozličných funkčných štýlov. Mnohoaspektovosť lexikálneho významu sa demonštruje aj pomocou jednotlivých typov, ktoré sa vyčieňujú 1. podľa druhov slov (napr. nominatívne, vzťahové, situačné významy), 2. podľa dominancie významovej zložky (nocionálne, pragmatické významy), 3. podľa kontextovej spájateľnosti, 4. podľa slovotvornej motivácie (významy motivované a nemotivované), 5. podľa významovej motivácie pri polysémii (významy základné a odvodené, prenesené), 6. podľa úrovne abstrakcie (významy všeobecné a kontextové), 7. podľa postavenia k centru slovnej zásoby (významy centrálne a periférne), 8. podľa zapojenia do systému (významy domácich, prevzatých alebo cudzích lexikálnych jednotiek). Všetky uvedené typy významov sa môžu navzájom kombinovať. Analýza jednotlivých typov významov je podložená autorovými bohatými lexikografickými skúsenosťami, ktoré sa premietajú aj do presvedčivého príkladového materiálu uvádzaného z priestorových dôvodov (no na škodu veci) veľmi úsporne.

V tretej kapitole knižky sa rozpracúvajú otázky lexikálnej onomaziológie, ktorá pri výskume jazykových jednotiek postupuje od funkcie, resp. obsahu k forme (na rozdiel od semaziológie, kde je postup opačný: od formy k funkcii, obsahu). Oproti tradičnému chápaniu onomaziológie ako teórie pomenovania autor navrhuje chápať onomaziológiu širšie — ako všeobecnú teóriu označenia, označovania, pretože onomaziologický princíp sa neuplatňuje iba pri pomenovacích jednotkách, ale sa týka aj vetných výpovedí (oblasť syntaxe). V onomaziológii ide o to, ktoré jazykové jednotky stvárňujú svojou formou istý pojem, istý jazykový obsah. V kapitole sa venuje pozornosť takým otázkam, ktoré sú v tradičných lexikológiách pomerne dobre rozpracované (tvorenie slov, termíny, vlastné mená, spojenia slov, neologizmy, prevzaté a cudzie slová, internacionalizmy, slovné druhy), no jednotný pohľad z dôsledne onomaziologického hľadiska neraz umožňuje vidieť tieto dôležité

lexikologické problémy v nových vzťahoch. V tejto súvislosti je vari najzaujímavejšie a najpodnetnejšie rozpracovaný problém semaziologicko-onomaziologickej derivácie, pri ktorom sa predstavujú príčiny vzniku metaforických a metonymických derivátov, ich fungovanie, ako aj ich jednotlivé druhy. Výsledky hlbokej analýzy daného problému sú priam ideálnym teoretickým podkladom pre lexikografickú prax, v ktorej sa v tejto oblasti často vychádzalo z intuície, resp. z nesústavných poznatkov.

Štvrtá a piata kapitola sa týka vzťahov lexikálnych jednotiek a systému v slovnej zásobe, ktorý tieto vzťahy podmieňuje. Vychádza sa pritom od opisu paradigmatických vzťahov, a to predovšetkým od významových vzťahov antonymie, synonymie, polysémie, homonymie, hyperonymie (vzťahov významovej nadradenosti), hyponymie (vzťahov podradenosti) a kohyponymie (vzťahov súradnosti). Všetky tieto vzťahy úzko súvisia s ľudským myslením, s psychológiou človeka, a preto sa zaraďujú k jazykovým univerzáliám. Ich výskum patrí už celé desaťročia k centrálnym autorovým vedeckým záujmom, preto aj ich výklad je veľmi koncízny, prinášajúci v zhustenej forme okrem objasnenia podstaty javov základnú klasifikáciu jednotlivých typov vzťahov, a to tak z významového hľadiska, ako aj formálneho. Pri syntagmatických vzťahoch lexikálnych jednotiek sa venuje pozornosť predovšetkým ich spájateľnosti a typom prenášania lexikálnych jednotiek. Za základnú jednotku, v ktorej sa uskutočňuje spájateľnosť, sa pokladá syntagma. Spájateľnosť (kolokabilita) je pritom pojem nadradený valencii (syntakticko-morfologickej spájateľnosti) a kompatibilite (významovej a štylistickej spájateľnosti).

Piata kapitola nazvaná *Systém v slovnej zásobe* logicky uzatvára lexikologickú problematiku všeobecným pohľadom na lexikálny systém. Téza, že aj slovná zásoba utvára organizovaný jazykový systém, sa síce dávnejšie prijíma, no dlho mala iba proklamatívnu povahu. J. Filipec predstavuje lexikálny systém ako hierarchizovaný súbor podsystémov, čiastkových systémov a polí, pričom uplatňuje paradigmatický aj syntagmatický pohľad. Na čiastkovom podsystéme (poli) slovies pohybu demonštruje celú zložitosť sémantických vzťahov, no zároveň ukazuje spôsob, ako tu systém treba hľadať.

Do druhej časti knihy sa zaraďuje ako súčasť lexikológie problematika frazeológie a idiomatiky. Autor tejto časti F. Čermák predstavuje tieto dva úseky ako novšie samostatné jazykovedné disciplíny, hoci patria k tým oblastiam jazyka, ktoré vzbudzovali pozornosť už od čias starého Egypta a Grécka (najmä záujmom o príslovia). Teoretický rozvoj týchto disciplín však nastal iba v posledných desaťročiach, a to zásluhou tvorby mnohých lexikografických diel, ktoré si vyžiadali riešiť otázky frazeológie a idiomatiky v teórii aj praxi.

Frazeológiu a idiomatiku vidí autor ako špecifický priesečník všetkých synchrónnych jazykových disciplín. Je to oblasť vyznačujúca sa mnohými anomáliami na pozadí pravidelného jazyka, takže v tomto zmysle frazeológia a idiomatika ležia kdesi až za periférnou jazyka. Komunikatívne však do jazykovej periférie nepatria, ba práve naopak, zväčša sú súčasťou centra pomenovacích jazykových prostriedkov.

V bežnej reči, napr. pri styku s cudzími jazykmi sa často používa výraz *idióm*, inokedy zasa *fráza, frazéma, frazeologizmus, frazeologická jednotka.* Autor chápe termíny *frazéma* (čes. *frazém*) a *idióm* ako dve stránky tej istej

jednotky, pričom s frazémou je späté predovšetkým formálne hľadisko a pri idióme sa kladie zreteľ na obsahovo-sémantickú stránku jednotky. Podľa toho *frazéma* sa chápe ako syntagma a kombinácia komponentov, kým *idióm* ako útvar, celok daný súhrou radu faktorov syntagmatickej a paradigmatickej povahy. Podobné chápanie sa premieta aj do vedných oblastí frazeológie a idiomatiky. Obidve stránky — formálnu i významovú rozoberá autor s hlbokým poznaním veci a so zmyslom pre stručné a jadrné formulovanie záverov. V osobitnej kapitole sa podáva prehľad typov frazém a idiómov, pričom sa uplatňujú kritériá formálnej a významovej povahy, ako aj kritérium kolokability (spájateľnosti prvku s inými prvkami). Z tohto prehľadu sa ukazuje celé bohatstvo kombinatorických typov frazém a idiómov. Zaujímavá je aj prechodná oblasť medzi frazeológiou (idiomatikou) a tzv. pravidelným jazykom — autor tu hovorí o oblasti kvázifrazém a kváziidiómov. Ide napospol o typy, ktoré spôsobujú problémy aj pri lexikografickom spracovaní, keďže istými prvkami patria do normálnej slovnej zásoby, kým inými sú blízke frazémam a idiómom, napr. *mačacia hlava, byť potrebný, vyvaľovať oči, dávať pozor, venovať pozornosť.*

V osobitnej kapitole sa predstavuje frazeológia a idiomatika ako samostatný systém v jazyku. Utvárajú ho prvky združené do paradigiem rozličných druhov, medzi ktorými sú mnohostranné syntagmatické a paradigmatické vzťahy. V tejto kapitole prekvapuje, že pri štruktúrnej klasifikácii podľa jednotlivých rovín sa za frazémy a idiómy pokladajú aj jednotlivé lexémy typu zložených slov *(skoroceľ, kratochvíľa, pätolízač, malomocný, zadosťučiniť, ostošesť, sotvakedy* a pod.), odvodených slov *(beznádej, zákerný, nájsť, zanevrieť* a pod.) a niektoré javy z oblasti ohýbania *(doň)* a valencie *(zašiť sa).*

Ďalšie dve kapitoly sa venujú transformácii vo frazeológii a idiomatike a problému funkcie a úzu. Záverečné slovo o postavení frazeológie a idiomatiky v jazyku zdôrazňuje, že proces idiomatizácie (frazeologizácie) je zákonitý a súvisí s potrebou vzniku nových pomenovaní. Idiomatika a frazeológia poskytujú jednak pomenovania na vyjadrenie subjektívneho a emocionálneho a jednak sú zásobárňou hotových predikátov. Vznikanie nových idiómov a frazém je podmieňovaný predovšetkým zmenou spájateľnosti jazykových prvkov, pričom táto zmena je založená na anomáliách jazykovej kombinatoriky. V tejto oblasti vládne ustavičná premenlivosť.

Obidve časti *Českej lexikologie (Lexikologie* a *Frazeologie a idiomatika)* sú pozoruhodným vkladom v príslušných jazykovedných disciplínach a boli by si zaslúžili osobitné knižné diely. V predloženej publikovanej podobe vzniká dojem istej neproporčnosti a najmä v časti *Lexikologie* pomerne malý priestor prinútil autora podávať širokú problematiku v mimoriadne zhustenej forme, čím sa zvyšujú nároky na čitateľa. Dobrú službu v tejto súvislosti robí pripojený slovníček základných termínov, ktorý by menej poučení čitatelia privítali aj v širšom výbere (vysvetlenie výrazov typu *ambivalencia, virtuálny, izomorfizmus* a pod.).

Popri čisto vedeckom význame je *Česká lexikologie* dobrým východiskom pri lingvistickom štúdiu, pretože prináša o slovnej zásobe ucelený obraz známy doteraz skôr len mozaikovo. Keďže problematika sa spracúva vo veľmi všeobecnej rovine a dotýka sa zväčša jazykových univerzálií, závery knihy možno aplikovať aj na mnohé iné jazyky a prirodzene, predovšetkým na slo-

venčinu. Širšiemu okruhu čitateľov — i čitateľom Kultúry slova — dobre ukazuje šírku výskumu jazyka, odhaľuje súvislosti, ktoré sa pri bežnom vnímaní jazyka javia iba ako náhodné. Slovnú zásobu predstavuje ako dobre fungujúci, hoci veľmi zložitý systém.

Mária Pisárčiková

SPYTOVALI STE SA

Vedný a vedecký. — E. Rusnáková z Okresnej knižnice v Poprade: „Prosím o vysvetlenie vzťahu medzi slovami *vedný* a *vedecký*. Prečo sa používa spojenie *vedný odbor*, ale *vedecká disciplína*? Používa sa slovo *vedný* aj v spojení s iným slovom ako so slovom *odbor*?"

Pri sledovaní spájateľnosti prídavných mien *vedný* a *vedecký* v jazykovej praxi možno zistiť, že prídavné meno *vedecký* sa spája s oveľa väčším počtom podstatných mien ako prídavné meno *vedný*. V lexikálnej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme prídavné meno *vedný* zaznamenali v týchto spojeniach: *vedný odbor, vedná oblasť, vedná disciplína, vedná skupina, vedná sústava*. Prídavné meno *vedecký* sa zasa vyskytuje v spojeniach ako *vedecká práca, vedecké dielo, vedecké bádanie, vedecký výskum, vedecká metóda, vedecká analýza, vedecké poznanie, vedecký svetonázor, vedecký socializmus, vedecký komunizmus, vedecký ústav, vedecká inštitúcia, vedecká konferencia, vedecké centrum, vedecká hodnosť, vedecká ašpirantúra, vedecká tvorivosť, vedecké informácie* atď. Pri prodrobnejšom sledovaní prídavných mien *vedný* a *vedecký* v spojeniach s podstatnými menami si však môžeme všimnúť nielen rozdielnu spájateľnosť týchto prídavných mien, ale aj istý rozdiel v ich významovej náplni.

Prídavné meno *vedný* utvorené príponou *-ný* priamo od abstraktného podstatného mena *veda* má čisto vzťahový význam k tomuto podstatnému menu, a teda sa zaraďuje medzi vzťahové prídavné mená. Potvrdzujú to aj spojenia s nezhodným prívlastkom *skupina vied, sústava vied*, ktoré sa používajú popri spojeniach so zhodným prívlastkom *vedná skupina, vedná sústava*. Túto jeho čistú vzťahovosť dokumentujú aj zložené prídavné mená s druhou časťou *-vedný*, v ktorých prvej časti je špecifikácia vedného odboru a ktoré sú utvorené priamo od názvov vedných odborov, napr. *jazykoveda — jazykovedný, literárna veda — literárnovedný, spoločenské vedy — spoločenskovedný*.

Prídavné meno *vedecký* nie je utvorené priamo od podstatného mena *veda*, ale od názvu osoby *vedec* príponou *-cký*, to znamená, že so slovom *veda* súvisí už len sprostredkovane cez názov osoby. Na základe rozboru spojení so slovom *vedecký*, ktoré sme uviedli, možno pri prídavnom mene *vedecký* vyčleniť dva významy. Prvý význam, ktorý bezprostredne súvisí s názvom osoby *vedec* a vyskytuje sa v spojeniach ako *vedecká hodnosť, vedecký ašpirant, vedecká konferencia, vedecká tvorivosť*, je čisto vzťahový a môžeme ho vyložiť ako „týkajúci sa vedcov, vzťahujúci sa na vedcov". Druhý význam, ktorý možno vyčleniť na základe rozboru spojení ako *vedecké poznanie, ve-*

decké myslenie, vedecké bádanie, vedecká analýza, vedecká metóda, vedecký svetonázor, vedecký komunizmus a pri ktorom prídavné meno *vedecký* súvisí so slovom *veda* sprostredkovane cez názvov osoby, nie je už čisto vzťahový, ale obsahuje v sebe aj prvok vlastnosti, vyjadruje sa ním už aj istá kvalita. Tento význam možno vyložiť ako „súvisiaci s vedou, založený na vede, ktorý je v súlade s vedou, vlastný vede ako súhrnu usporiadaných poznatkov o prírode, spoločnosti a myslení". To, že prídavné meno *vedecký* v tomto druhom význame nadobúda vlastnostný význam, potvrdzuje aj od neho utvorené vlastnostné podstatné meno *vedeckosť*. Dva významy slova *vedecký* sa uvádzajú aj v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (v tlači).

V praxi sa môžeme stretnúť aj s prípadmi spájania toho istého podstatného mena s prídavným menom *vedný* aj *vedecký*. Máme tu na mysli spojenie *vedná disciplína* a *vedecká disciplína*. Na základe toho, čo sme povedali, treba pri týchto spojeniach mať na zreteli to, že ide o spojenia s odlišnými významami. Spojenie *vedná disciplína* vyjadruje, že ide o členenie v rámci vedného odboru, kým spojenie *vedecká disciplína* ho stavia napr. do opozície k umeleckým disciplínam a naznačuje jej zaradenie k vede ako takej, nie ku konkrétnemu vednému odboru.

Z naznačeného rozboru prídavných mien *vedný* a *vedecký* vyplýva, že pri ich používaní v jazykovej praxi treba brať do úvahy nielen odlišnú spájateľnosť týchto dvoch prídavných mien, ale aj odlišnú významovú náplň, hoci ide vlastne o dosť jemné významové rozdiely.

Matej Považaj

Prvovolič. — M. K. zo Žiliny nám napísala: „V súvislosti s voľbami do zastupiteľských orgánov som sa v tlači viackrát stretla s pomenovaním *prvovolič*. Možno takto pomenovať tých mladých voličov, ktorí volia po prvýkrát?"

Slovo *prvovolič*, o ktoré sa zaujíma naša čitateľka, zatiaľ v jazykových príručkách nenájdeme. Patrí totiž medzi tie slová, ktorých vznik súvisí s potrebou pomenúvať nové veci a javy a ktoré lexikografické príručky zatiaľ nestačili zachytiť. Pravda, tieto slová sa v čase svojho vzniku pociťujú ako nové, nezvyčajné (svedčia o tom aj ohlasy našich čitateľov, ako aj otázky adresované jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV), zväčša však strácajú príznak novosti a rýchlo prenikajú do bežnej lexiky spisovného jazyka. A to spravidla vtedy, ak sa nová vec stane známa v krátkom časovom rozpätí. Tak to bolo napr. so slovami *tuner, displej, počítač* alebo so slovným spojením *digitálne hodiny*, tak to je v súčasnosti aj so slovom *prvovolič*.

Zložka *prvo-*, ktorá je súčasťou nového pomenovania *prvovolič*, je pri tvorení zložených slov pomerne frekventovaná. V slovenčine existuje celý rad slov so začiatočnou zložkou *prvo-*. Patria sem napr. výrazy *prvolezec, prvopis, prvorodenec, prvoročiak, prvorodička, prvovýroba*, ktoré lexikografické príručky uvádzajú bez štylistického kvalifikátora, teda ich hodnotia ako štylisticky neutrálne slová. No v lexikálnej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme našli viaceré doklady napr. na výrazy *prvoknižka* (= prvá knižka začínajúceho autora, bežnejšie debut), *prvomeranie* (= prvé meranie pravdepodobne pri experimentoch, kde sa isté merania opakujú), *prvoobjaviteľ* (=

kto niečo objavil prvý), *prvoponor* (= prvý, primárny ponor), *prvopríčina* (= prvotná, primárna príčina, „prapríčina"), *prvovystavovateľ* (= kto vystavuje po prvý raz), vyskytujúce sa predovšetkým v neoficiálnych hovorených a písaných prejavoch. Vznik týchto i ďalších pomenovaní s komponentom *prvo-* zrejme súvisí s tým, že takmer v každej oblasti sa pociťuje potreba priliehavo označiť činnosť vykonávanú po prvý raz, resp. človeka, ktorý sa po prvý raz venuje istej činnosti, alebo to, že nejaká činnosť sa hodnotí ako prvotná, primárna.

Medzi nové pomenovania s komponentom *prvo-* zaraďujeme aj výraz *prvovolič*, na ktorý sa spytuje naša čitateľka. Priliehavo sa ním označuje občan, ktorý tento občianskoprávny akt vykonáva po prvý raz.

Katarína Hegerová

Toto sú strunôčky, jej zlaté vlásočky. — Pri prípravách na nahrávanie slovenských ľudových balád na magnetofónový záznam sa dr. O. M. z Prahy stretol v rozličných verziách balady *Išli hudci horou* s dvoma rozličnými slovnými podobami *strunôčky, strunočky* v dvojverší *Toto sú strunôčky, jej zlaté vlásočky.* Zaujímalo ho, ktorú z týchto podôb treba použiť v nahrávke.

Na otázku tvorenia zdrobnenín v súčasnej spisovnej slovenčine by sa dalo odpovedať dosť jednoznačne. Časť z nich sa tvorí príponou *-ôčka,* ktorá sa v závislosti od predchádzajúcej dlhej samohlásky alebo dvojhlásky mení na príponu *-očka, (guľôčka, šatôčka,* ale *ohrádočka, kóročka).* Doklady z literatúry a ústna prax svedčia však o používaní podôb, ktoré nevyhovujú celkom predchádzajúcemu tvrdeniu. Variant *-očka* sa nachádza aj tam, kde systémovo nepatrí. V praxi existujú popri sebe podoby *bodočka* i *bodôčka, knižočka* i *knižôčka, misočka* i *misôčka.* Istý rozpor vidno pri podobách *priesadočka* (ale *záhradôčka)* a *zápaločka* (ale *píšťalôčka)* uvedených v SSJ spolu s podobami *bodočka, knižočka* a s variantnými podobami *škvaročka — škvarôčka* oproti jednoznačným podobám *hrudôčka, chyžôčka, krpôčka, kvapôčka.* Ustálenosť podôb *bodočka, knižočka, misočka* zatiaľ treba rešpektovať, hoci nie je vylúčené, že pod vplyvom systémového tvorenia deminutív budú ustupovať z používania (ako to ukazujú aj najnovšie doklady z lexikálnej kartotéky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV). Čo sa týka zdrobneniny slova *struna,* nenašli sa doklady na variantnosť typu *strunočka — strunôčka.*

V spomínanej balade však nejde len o spisovnosť, resp. nespisovnosť podôb *strunôčky, strunočky.* K úpravám pamiatok ľudovej slovesnosti treba pristupovať veľmi citlivo, aby sme nenarušili nič z ich krásy a historickej pôvodnosti. Ukázalo sa, že v najstaršom zápise balady *(Slovenské spevy,* 1880) má dvojveršie takúto podobu: *Toto sú strunočky, jej zlaté vlásočky.* V zhode s princípom nenarúšania autenticity by sme mali súhlasiť s touto pôvodnou podobou. Objavili sa však niektoré zaujímavé drobnosti, ktoré podporili iné rozhodnutie. Na jednej strane sa môže zdať, že podobou *strunočky* sa manifestuje príslušnosť k istému nárečiu. Zápis však pochádza z Tisovníka (okres Modrý Kameň), teda z oblasti, ktorá má aj v nárečovom systéme pravidelnú deminutívnu príponu *-ôčka.* Okrem toho v balade sa vyskytujú aj iné slová s dvojhláskou *ô: hlasnô, javorovô, ručičôk, prstôčky.* To všetko by

podporovalo podobu *-ôčka*. Na druhej strane možno uvažovať o vplyve rýmu so slovom *vlásočky* (hoci rým sa nenarúša ani tvarom *strunôčky*). A nakoniec nemožno vylúčiť ani chybu v pôvodnom zápise.

Dnes už ťažko nájdeme príčiny jestvujúcej podoby zápisu. S ohľadom na uvedené súvislosti a celkové ladenie balady by sme odporúčali úpravu na podobu *strunôčky*.

Alena Anettová

NAPÍSALI STE NÁM

Oblastný cestovný poriadok ČSD 1986—87

Začiatkom júna 1986 začal platiť *Oblastný cestovný poriadok ČSD 1986—87*. Od predchádzajúceho sa líši nielen cenou a farebnosťou obálky, ale aj rečou. Všetci dobre vieme, že je to výňatok z celoštátneho *Cestovného poriadku ČSD*. Preto aj v slovenskej časti oznamy a inzeráty sú v českej reči. No niekde aj v slovenskej, napríklad na zadnej strane obálky. Tu sa však nejeden majiteľ cestovného poriadku zastaví nad vetou *Nejedná sa o science fiction.* V duchu si povie: U nás, kde sú pevné ceny, sa už nejednáme, teda nejednáme sa ani pri kúpe knihy z nakladateľstva dopravy a spojov.

V inzeráte malo byť *Nejde tu o science fiction.* Prekladateľ si nelámal hlavu pri pretlmočení českého textu do slovenčiny. Jednoducho prevzal český text. Podobne sú na poslednej strane cestovného poriadku *vadné výtlačky* (správne *chybné*).

Najviac chýb je v texte *Upozornenie* (s. 145). Tu *predajňa prevádza zásielkový predaj*. Prevádzať môže napr. matka dieťa cez cestu. Predajne nám zásielkový tovar posielajú alebo predajňa môže vykonávať zásielkový predaj. Vo vete *Návrhy na drobné úpravy cestovných poriadkov jednotlivých vlakov pre obdobie 1987/88* predložka *pre* nemá význam príčiny, ale časového určenia. Preto tu malo byť *na obdobie 1987/88*. Predložka *u* sa používa tam, kde ide o vyjadrenie vzťahu k osobám. Vo vete *Priame vozne u medzištátnych rýchlikov* (s. 138—144) predložku *u* treba nahradiť predložkou *pri* (*Priame vozne pri medzištátnych rýchlikoch*). V poslednej vete (s. 793) chýba čiarka pred podraďovacou vetou *ak sú 24 hod. vopred objednané*.

Ak sme za tohoročný cestovný poriadok zaplatili viac, mal byť i z jazykovej stránky vyhovujúci.

Jozef Janek, Jur pri Bratislave

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník *21*, 1987, č. 1. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michalíková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30 —, jednotlivé čísla Kčs 3 —. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v jan. 1987. Rukopis odovzdaný do výroby 16. 10. 1986. Register. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987

Cena Kčs 3,—

KULTÚRA SLOVA